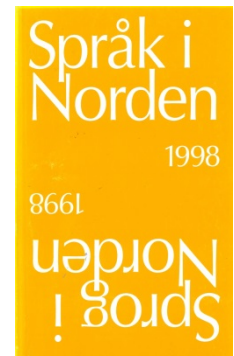

Sprog i Norden

Titel: Tidningspressen och språkvården
Forfatter: Päivi Rintala
Kilde: Sprog i Norden, 1998, s. 52-61
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Tidningspressen och språkvården

Päivi Rintala

I mitt föredrag kommer jag att granska framför allt den finska dagspressens förhållande till språkvård. Jag tänker ta upp tre aspekter, 1) hur redaktionerna förhåller sig till språkvård, 2) hur språkvården är ordnad vid olika tidningar och 3) hur och i vilken mån tidningarna följer språkvårdens rekommendationer. Som exempel använder jag några tidningar av olika typ, som kommer ut i olika delar av landet.

Som källor har jag – vid sidan av övrig litteratur – utnyttjat två akademiska uppsatser för vilka jag har fungerat som handledare (Marttala 1996, Varjonen 1995). Språkvården vid Helsingin Sanomat har presenterats av en av tidningens redaktörer i en färsk artikel (Virittäjä 4/1996).

Attityder till språkvård

Det egentliga undersökningsobjektet för magister Anne Marttalas laudaturarbete, som blev färdigt år 1996, var hur insändare redigeras vid olika tidningar. Som underlag för sitt arbete intervjuade hon de undersökta tidningarnas chefredaktörer bl.a. om tidningarnas attityd till språkvård och om språkvården i praktiken. Det är just dessa intervjuer som jag utnyttjar i mitt föredrag.

Marttala undersökte tre tidningar av olika typ: Helsingin Sanomat, Turun Sanomat och Rannikkoseutu. Helsingin Sanomat är en rikstidning som kommer ut i huvudstaden, till sin upplaga den största tidningen inte bara i Finland utan i hela Norden. Turun Sanomat är en landskapstidning med stor upplaga, den viktigaste tidningen i sydvästra Finland. Rannikkoseutu är en lokaltidning, som ges ut i Reso norr om Åbo och läses i sammanlagt åtta kommuner. Liksom många lokaltidningar kommer den ut bara två gånger i veckan.

Till Keijo Kulha, chefredaktör för Helsingin Sanomat, Raimo Vahtera, chefredaktör för Turun Sanomat och Juha Haapakoski, chefredaktör för Rannikkoseutu, ställde Marttala bl.a. följande frågor:

1. Hur sköts språkvården vid er tidning?
2. Är det en tidnings uppgift att stöda den officiella språkvårdens arbete och ställningstaganden? Borde tidningen ändra sitt språkbruk i enlighet med standardspråkets utveckling?
3. Hur ställer sig journalisterna till språkreglerna? Är språkriktighet en norm vid redaktionen?
4. Vilka är kännetecknen på ett gott tidningsspråk?
5. Hur inverkar redaktionsgemenskapen på journalisternas språkbruk? Kan man tala om en egen journalistisk kultur vid Helsingin Sanomat/Turun Sanomat/Rannikkoseutu och inverkar den i så fall också på språkvanorna? (Marttala 1996, 18)

Enligt chefredaktör Kulha drar ett stort tidningshus till sig skickliga journalister, vilket inverkar på tidningens kvalitet. Det skulle dock vara högfärdigt att hävda att Helsingin Sanomat har en egen journalistisk kultur. Om så vore fallet, skulle det vara uttryck för äregirighet och strävan efter felfrihet. Eftersom det är fråga om en stor tidning är personalen emellertid kompetent, tidningen fungerar som förebild och lokaltidningarna följer dess praxis i mindre skala. Vid Helsingin Sanomat försöker man använda ett så korrekt och framför allt så klart språk som möjligt. Vid tidningen bedrivs en systematisk språkvård. (Marttala 1996, 24)

Raimo Vahtera, chefredaktör för Turun Sanomat, anser att det är en tidnings uppgift att marknadsföra ett gott språk. Vid Turun Sanomat är språkriktighet en norm. En bra tidningstext är emellertid inte enbart språkligt korrekt utan också begriplig. Om någonting uttrycks invecklat, är den bakomliggande tanken förmodligen dunkel. Om tanken är klar, kan saken också uttryckas begripligt. Ibland kan dock brådskan inverka på textens kvalitet. Det kan hända att journalisten inte lyckas frigöra sig från t.ex. en föredragningslista och säga saken "på ren finska". En av utgångspunkterna för en bra tidningstext är att alla läsare

skall förstå texten på samma sätt. En text borde vara lätt att läsa, men inte för lätt. (Marttala 1996, 19)

Vid en lokaltidning är uppfattningarna litet annorlunda än vid tidningar med stor upplaga och stor spridning. Juha Haapakoski, chefredaktör för Rannikkoseutu, anser att språknormen inte är någonting entydigt när det gäller en lokaltidning, som måste beakta de lokala förhållandena och t.ex. de starka dialekternas särdrag. Vid Rannikkoseutu har man visserligen inte medvetet försökt använda upplageområdets dialekt, men det borde vara en lokaltidnings plikt att värna om den sociala variationen i språket. För en journalist är språkreglerna enligt Haapakoski en ömtålig men samtidigt viktig fråga, som man tar allvarligt på. En bra tidningsartikel kan handla om svårbegripliga saker, men texten bör vara klar. – Till den journalistiska kulturen vid Rannikkoseutu hör att läsarnas insändare förkortas och komprimeras med mycket varsam hand. Enligt chefredaktörens åsikt innefattar den finländska yttrandefriheten inte enbart rätten att framföra en åsikt utan också rätten att uttrycka sig i skrift på ett personligt sätt. (Marttala 1996, 22–23)

Språkvården i praktiken

Varken Helsingin Sanomat, Turun Sanomat eller Rannikkoseutu håller sig med egna stilböcker eller handböcker för skrivande och redigering (Marttala 1996, 17). De stora tidningarna följer dock en egen vedertagen språkvårdspraxis. För Helsingin Sanomats del presenteras denna praxis i Virittäjä av redaktör Kaarina Järventaus.

Vid **Helsingin Sanomat** handhas språkvården av redaktionschefen och en redaktör som bisyssla. Det synligaste uttrycket för språkvården är de anvisningar som utdelas till journalisterna i duplicerad form och som också kan läsas på bildskärmen. Dessa språkbrev tar koncentrerat upp ett eller ett par teman åt gången. Anvisningarna kommer till på det sättet att tidningens språkvårdare har kontakt med finska språkbyrå eller någon annan expert och sedan utarbetar en egen rekom-

mendation för tidningen. Det är då uttryckligen fråga om en rekommendation för Helsingin Sanomat, och det kan ibland förekomma avvikelser från språkbyråns ståndpunkt. Hittills har det kommit ut ungefär fyrtio språkbrev. (Järventaus 1996, 567)

En mera traditionell form av språkvård är språkvårdsstencilerna. Den redaktör som ansvarar för språkvården har blivit ombedd att då och då samla exempel på språkproblem som förekommit i tidningen och anteckna den rekommenderade formen intill. Åtminstone redaktör Järventaus finner denna metod litet problematisk: om en journalist inte redan har en positiv attityd till språkvård bidrar knappast en stencil med uppräknade språkfel till att han börjar förhålla sig mera positiv. (Ibid.)

En stor tidning har också möjlighet att ordna egna språkvårdsdagar, där språkriktighetsregler och egenskaper hos en bra text behandlas. Lärarna är experter på språkvård. I allt högre grad har man numera övergått till s.k. språkklinikundervisning, som innebär att en skribent får individuell handledning utgående från sina egna texter. Utbildningen är frivillig, och det är därför möjligt att de journalister som mest behöver den inte deltar i den. (Ibid.)

Journalisterna vid **Turun Sanomat** tar då och då kontakt med språkbyrån (Marttala 1996, 19). På den senaste tiden har tidningen samarbetat ganska mycket med institutionen för finska språket vid Åbo universitet. Institutionens lärare har hållit föreläsningar om språkbruk och språkvård både för en stor skara journalister och för specialgrupper, t.ex. sommarredaktörer eller sportjournalister. På senaste tid har man också i Åbo övergått till klinikundervisning. En lektor från vår institution har läst texter av nästan 30 journalister och sedan kommenterat dem såväl vid personliga samtal som i skrift. Sådan handledning har tidningen särskilt velat erbjuda de journalister som arbetar utomlands omgivna av främmande språk. (Intervjuuppgifter). Enligt chefredaktören har personalen varit nöjd med denna form av handledning (Marttala 1996, 19).

Också gratistidningen **Turkulainen** i min hemstad har börjat fästa uppmärksamhet vid sin språkdräkt. Redaktörerna har fått klinikundervisning av en universitetslektor i finska språket (intervjuuppgift).

Lokaltidningen **Rannikkoseutu** får ibland besök av en utomstående utbildare som talar om tidningens utseende, dess språk och artiklarnas struktur. I övrigt baserar sig språkvården på att de anställda läser tidningen och diskuterar sådant som är avvikande. Chefredaktören menar att man vid en liten tidning i allmänhet fäster uppmärksamhet vid språkvården då det ekonomiska läget är stabilt. (Marttala 1996, 22)

Ett uttryck för tidningarnas intresse för språkvård och språkkultur är deras språkspalter. Sådana har under årtiondenas lopp förekommit i många tidningar, under många olika namn. Också till sitt innehåll har de varit olika. Ibland har det varit fråga om normativ styrning, ibland om friare kunskapsförmedling och diskussion av språkproblem. Språkspalternas guldålder kan anses ha varit 80-talet. Då ingick Terho Itkonens "Kielikolkka" (språkhörnan) i Helsingin Sanomat och Osmo Ikolos och Esko Koivusalos "Äidinkielestä" (om modersmålet) i kvalitetsveckotidningen Suomen Kuvalehti. Syftet med alla dessa tre skribenters texter var språkvård, men de behandlade aktuella språkfrågor på ett resonerande sätt och med en personlig stil. Språkkåserier av alla tre har senare kommit ut också i bokform.

Helsingin Sanomat har åter sedan år 1996 publicerat en språkspalt en gång i veckan. Den heter nu "Kieli-ikkuna" (språkfönstret) och skrivs av forskare vid Forskningscentralen för de inhemska språken. Olika avdelningar vid forskningscentralen deltar, så den egentliga språkvården är inte det centrala i alla kåserier. Men även om det egentliga ämnet kan vara synonymer, fraser, termer eller varumärken, är det ändå sannolikt att kåseriet ger något slags vägledning i fråga om språkbruket. Dessutom är det också för språkvården viktigt att det väcks intresse för språkliga fenomen. Spalten har blivit så populär att också landskapstidningarna har velat ha något motsvarande. Språkbyrån har antagit utmaningen och börjat publicera

en språkspalt i tolv landskapstidningar varannan vecka. Detta är en alldeles ny verksamhet, som har inletts i maj 1997.

I Helsingin Sanomats månadsbilaga ingår kåserier om språkfrågor av Erkki Lyytikäinen från finska institutionen vid Helsingfors universitet. Terho Itkonen har varje vecka en spalt i Ilta-Sanomat med rubriken "Paremmiin sanoen" (bättre sagt). Som av namnet framgår är det främst fråga om korrigering och styrning av språkbruket. För språkspalten i tidningen Kaleva i Uleåborg svarar forskare vid Uleåborgs universitet.

Skriftspråkets normer

Det viktigaste kravet på tidningsspråket är att det skall förmedla information. Målet är detsamma som i all kommunikation: att mottagaren skall förstå budskapet på det sätt som avsändaren menat. Eftersom skaran av tidningsläsare är mycket heterogen, måste språket vara klart, lätt att förstå och lätt att läsa. Sålunda betonar också alla de intervjuade chefredaktörerna hur viktigt det är att språket är klart. Chefredaktörerna för de stora tidningarna framhäver också betydelsen av skriftspråkets normer, språkriktigheten.

Normerna för det finska skriftspråket avviker på många punkter från bruket i det fria, allmänna talspråket. När dessa skillnader mellan tal- och skriftspråket diskuteras, riktas uppmärksamheten i allmänhet alltid mot kongruensnormerna, i synnerhet person- och possessivkongruensen. Redan under några årtionden har språkforskarna då och då tagit upp frågan om huruvida det redan skulle vara dags att ge avkall på skriftspråkets kongruensnormer och ge efter för talspråket. Ett litet citat ur en text av prof. Heikki Paunonen (i svensk översättning):

"I synnerhet bland unga och medelålders personer är det inte längre vanligt att tala eller ens alltid att skriva i enlighet med de vedertagna normerna för finskt skriftspråk. Många talspråksdrag håller på att bli vanliga också i skriftspråket. Redan nu håller till exempel uttryck av typen *minun kirja* (pro [*minun*]

kirjani), *me mennään* (pro *me menemme*) och *lapset leikkii* (pro *lapset leikkivät*) på att få fotfäste bland annat i tidningsspråket. Det kan förutspås att de finska modersmålslärarna under de närmaste årtiondena kommer att stå inför en hart när omöjlig uppgift när de skall försöka lära ut till exempel possessivsuffix till elever som aldrig ens hört dem användas." (Paunonen 1992, 174–175)

Uttalanden som detta var en orsak till att jag för några år sedan föreslog en student att hon i sin avhandling pro gradu i finska språket skulle undersöka hur skriftspråkets kongruensnormer efterföljs i tidningsspråket. Studenten, Anna-Mari Varjonen, valde ut de tre tidningarna med den största upplagan: Helsingin Sanomat, Aamulehti (utkommer i Tammerfors) och Turun Sanomat. Ur dessa tog hon ett systematiskt sampel som omfattade all löpande text, sammanlagt över 30 000 meningar. Varjonen undersökte alla kongruenssystem och alla olika kongruensfall. När jag refererar hennes forskningsresultat tar jag upp bara de fall som oftast nämns när det är tal om kongruensnormer och som också Paunonen nämner i det ovan anförda citatet: typerna *minun kirja*, *me mennään* och *lapset leikkii*.

Till de gamla strukturdrag som är utmärkande för de finsk-ugriska språken hör att ägaren anges med possessivsuffix (t.ex. E. Itkonen 1961, 79–80). Det finska skriftspråkets system motsvarar närmast systemet för de tavastländska dialekterna (se Ikola 1992, 184–193), och det är ganska invecklat. Mycket förenklat kan man säga att ägaren anges antingen enbart med possessivsuffix eller med genitiv av personligt pronomen och possessivsuffix (*kirjani*, *minun kirjani*). Däremot strider det mot skriftspråkets norm att använda enbart genitiv av personligt pronomen (*minun kirja). I de östra dialekterna har man sedan gammalt använt också enbart genitiv av personligt pronomen, och detta bruk har under de senaste årtiondena fått stor spridning i talspråket. I synnerhet de unga använder possessivformer utan suffix.

Praxis vid de stora tidningarna ger vid handen att avsaknaden av possessivsuffix fortfarande uppfattas uttryckligen som ett

talspråksdrag. Det är ett drag som förekommer i mycket liten utsträckning och då främst i intervjuade personers repliker och i andra textdelar där talspråket imiteras. Varjonen har hittat bara sju exempel på användning av enbart genitiv av personligt pronomen i textsammanhang där det inte framgår att formen är ett citat. Också i dessa fall finns det i allmänhet någon speciell förklaring till avsaknaden av possessivsuffix. (Varjonen 1995, 107-109)

En säregen inkongruens med rötter i savolaxisk dialekt har blivit vanlig i talspråket. När subjektet står i 1 person pluralis står predikatet inte i motsvarande personform utan i passiv: inte *me menemme* utan *me mennään*. I det undersökta tidningsspråket signalerar detta drag talspråklighet, för det förekommer endast i repliker. En typisk omgivning är sportsidorna, med en idrottsmans eller tränares uttalande om en sportprestation. Nästan lika många exempel finns i personintervjuernas repliker. (Varjonen 1995, 75-77)

Ett mycket förvirrande drag när det gäller de finska verbens person- och numeruskongruens – eller åtminstone beskrivningen av den – är att kongruens allmänt saknas i s.k. existentialsatser. I "normalsatser" rättar sig predikatet i regel efter subjektet i fråga om person och numerus. Skriftspråksnormen kräver kongruens också i 3 person pluralis: om subjektet är ett substantiv eller pronomen i pluralis eller om det finns flera subjekt, skall predikatet stå i 3 person pluralis (*lapsset leikkivät*). Denna norm baserar sig av allt att döma inte direkt på något folkmål, för i dialekterna förekommer det överallt också inkongruens; i de flesta dialekter är de inkongruenta formerna rentav i majoritet (t.ex. G. Karlsson 1966). I det nutida talspråket är inkongruens i 3 person pluralis vanligt: i Åbo utgör de inkongruenta formerna nästan 90 % och i Jyväskylä över 90 % (Paunonen-Mielikäinen-Suojanen 1976, 53; Mielikäinen 1981, 83).

Eftersom inkongruensen är så vanlig i talspråket är det förståeligt att den i viss mån fått fotfäste också i tidningsspråket. I icke-existentiala satser där subjektet är ett substantiv eller ett

pronomen i pluralis har Varjonen funnit 50 exempel på inkongruens. Största delen av dessa exempel finns dock i repliker, och även i resten av fallen är det ofta fråga om imitation av talspråket eller något annat medvetet stilmedel. När det gäller texter på normalprosa förekommer inkongruens vid 3 person pluralis mest i insändare. (Varjonen 1995, 77–81)

Anna-Mari Varjonens iakttagelser ger vid handen att åtminstone de stora tidningarna följer skriftspråkets kongruensnormer mycket noga i dessa kontroversiella fall. Man är klart medveten om skillnaderna mellan talspråk och skriftspråk: talspråksdrag används som effektmedel för att återge det språk som talats av en person som blivit intervjuad eller annars uttalat sig. Endast när det gäller inkongruens i 3 person pluralis finns det sporadiska exempel också i andra textsammanhang. Sålunda är det åtminstone ännu inte skäl att frångå skriftspråkets tradition och börja ändra vedertagna normer.

I en jämförelse mellan tidningarna får Helsingin Sanomat minst minuspoäng (se Varjonen 1995, 122). Då alla kongruens typer beaktas blir antalet fel per tidningssida 1,4 i Helsingin Sanomat, 2,1 i Aamulehti och 2,5 i Turun Sanomat.

Källor

- Ikola, Osmo 1992: Omistusliitteiden harvinaistuminen. Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu. Nykysuomen Seuran 10-vuotisjuhlakirja. Red. Valma Yli-Vakkuri & al. Juva.
- Itkonen, Erkki 1961: Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta. Tietolipas 20. Helsinki.
- Järventaus, Kaarina 1996: Oikeakielisyydestä sanomalehdessä. Virittäjä 100.
- Karlsson, Göran 1966: Eräitä tilastollisia tietoja subjektin ja predikaatin numeruskongruenssista suomen murteissa. Sananjalka 8.
- Marttala, Anne 1996: Mielipidekirjoituksesta lehtitekstiksi. Lehtitekstin toimittamisen periaatteita ja käytäntöä. Sivuaineen tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Mielikäinen, Aila 1981: Nominin- ja verbintaivutuksen ongelmia nykypuhekielessä. Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus.

Raportti 3. Red. Aila Mielikäinen. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 26.

Paunonen, Heikki 1992: Kielettären koulijat. Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu. Nykysuomen Seuran 10-vuotisjuhlakirja. Red. Valma Yli-Vakkuri & al. Juva.

Paunonen, Heikki – Mielikäinen, Aila – Suojanen, Matti (red.) 1976: Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus. Esitutkimusraportti. Helsinki.

Varjonen, Anna-Mari 1995: Yleiskielen kongruenssinormien rikkeet kolmen sanomalehden kielessä. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

Intervjuer i juni 1997: prof. Aimo Hakanen, dos. Leena Kytömäki och lekt. Pentti Vartiainen. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.